

Perkembangan Perlombongan Bijih Timah di Negeri Sembilan, 1910-1929

Muhamad Taquiuddin Omar

¹Rahilah Omar

Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
Universiti Kebangsaan Malaysia

Correspondence: A159590@siswa.ukm.edu.my

¹rahilah@ukm.edu.my

ABSTRAK

Kertas kerja ini meneliti aktiviti perlombongan bijih timah di Negeri Sembilan sewaktu pentadbiran Inggeris. Negeri Sembilan merupakan salah sebuah negeri di Tanah Melayu yang mempunyai banyak hasil galian. Kawasan yang paling banyak menghasilkan bijih timah adalah di Sungai Ujong yang meliputi Rasah, Rahang, Lenggeng, Ampangan, Mambau dan beberapa tempat lain. Kehadiran pihak Inggeris di Negeri Sembilan telah memberikan kesempatan kepada mereka untuk mengeksploitasi sumber galian (bijih timah) yang sebelum ini aktiviti tersebut diusahakan oleh penduduk tempatan secara tradisional. Bagi memaksimumkan keuntungan, pihak Inggeris telah membawa masuk buruh-buruh Cina secara beramai-ramai untuk bekerja di kawasan-kawasan perlombongan. Kertas kerja ini bertujuan untuk meneliti perkembangan perlombongan bijih timah di Negeri Sembilan untuk tempoh masa dua dekad (1910-1929). Bagi memperolehi maklumat yang sesuai, kajian ini telah menggunakan kaedah content analysis iaitu dengan mengekstrak data yang diperolehi daripada sumber-sumber primer yang terdapat di Arkib Negara Malaysia khususnya Laporan-laporan Tahunan, dokumen dan fail-fail yang diperolehi sewaktu di bawah pentadbiran pihak Inggeris. Data ini turut disokong oleh sumber-sumber sekunder seperti buku, artikel dan lain-lain. Hasil kajian mendapati kemasukan imigran dalam jumlah yang besar ke Negeri Sembilan telah memberi kesan ke atas sosioekonomi negeri ini dan mewujudkan masyarakat majmuk yang boleh dilihat sehingga kini. Pembangunan dan perkembangan sebahagian besar bandar-bandar di Negeri Sembilan juga disebabkan oleh kegiatan aktif dalam sektor perlombongan bijih timah yang berlaku sebelum ini. Pihak Inggeris juga berperanan di dalam meningkatkan infrastruktur bagi memudahkan aktiviti perlombongan bijih timah yang kebanyakannya dilaksanakan di kawasan pedalaman. Secara tidak langsung ia telah membantu memperbaiki sistem perhubungan darat yang ada di Negeri Sembilan dan sebahagian besar masih digunakan sehingga kini.

Kata kunci: Negeri Sembilan, bijih timah, kegiatan perlombongan, imigran, pihak Inggeris

ABSTRACT

This paper examines the tin mining activities in Negeri Sembilan during the British Administration from 1910 to 1929. As a state in the Federated Malay States, Negeri Sembilan was abundantly rich in tin ores. Key mining areas include Rasah, Rahang, Lenggeng, Ampangan and Mambau in Sungei Ujong. The arrival of British Colonialism further increased the commercial exploitation of tin-mining. To maximize profits, the British brought in Chinese labourers to work the mines. This research employs the content analysis method

by extracting and analysing data from primary sources such as Annual Reports, documents and files at the National Archives of Malaysia. These data are further supported by secondary materials such as books and articles. This research reveals that the large influx of immigrants had a strong impact on the state socio-economic development as well as the making of a plural society. The growth of towns and cities in Negeri Sembilan are also attributed to tin-mining. While the British specifically introduced modern infrastructure for tin-mining activities, this inadvertently modernized Negeri Sembilan – connecting the once rural areas with new roads and communication systems.

Keyword: *Negeri Sembilan, tin ore, mining activities, immigrant, British administration*

1. Pengenalan

Pada abad ke-19, kuasa kolonial Barat mula berlumba-lumba untuk mendapatkan tanah jajahan. Hal ini kerana berlakunya Revolusi Perindustrian di Eropah pada akhir abad ke-18 dan abad ke-19. Revolusi Perindustrian di Eropah memerlukan bijih timah dan bahan mentah yang lain untuk menampung sektor pembuatan dan perkilangan. Pihak Inggeris telah memulakan dasar imperialisme secara langsung selepas termeterainya Perjanjian Pangkor 1875 (Jessey, 1972: 270). Perjanjian Pangkor ini menandakan bermulanya dasar campur tangan Inggeris ke atas Negeri-Negeri Melayu dan negeri Perak adalah negeri Melayu pertama yang menerima sistem residen Inggeris.

Selepas menguasai Perak dan Selangor, Inggeris meluaskan pengaruhnya ke Negeri Sembilan. Permulaan kuasa Inggeris di Negeri Sembilan adalah berpunca daripada perebutan takhta Yamtuan Besar di antara Tunku Antah, anak Yamtuan Radin dan juga Tunku Ahmad Tunggal, anak Yamtuan Imam. Selain itu, wujud juga pertikaian di antara Yamtuan Antah dan Datuk Kelana mengenai wilayah Terachi pada tahun 1875. Ia ditambah lagi dengan berlakunya pertikaian pembesar di antara Datuk Kelana Syed Abdul Rahman dan juga Dato Syahbandar Abdullah Tunggal mengenai kuasa kutipan cukai bijih timah di Sungai Ujong. Pihak Inggeris telah mengiktiraf Datuk Kelana sebagai pemerintah di Sungai Ujong dan ini menimbulkan kemarahan Datuk Bandar. Beliau menentang Inggeris, namun gagal dan beliau akhirnya dibuang negeri ke Singapura.

Daerah-daerah lain seperti Rembau, Jelebu dan Sri Menanti seterusnya dikuasai oleh pihak Inggeris dengan cara menempatkan Pegawai Majistret dan Pemungut Hasil di situ. Pada tahun 1889, satu konfederasi baru Negeri Sembilan telah dibentuk namun konfederasi ini tidak memasukkan Sungai Ujong dan Jelebu. Walau bagaimanapun pada tahun 1895, akhirnya semua daerah di Negeri Sembilan telah disatukan (Andaya & Andaya, 1982:166). Tunku Muhammad ibni Yamtuan Antah ditabalkan sebagai Yang Dipertuan Besar Negeri Sembilan yang pertama. Martin Lister pula telah dilantik sebagai Residen Inggeris yang pertama di Negeri Sembilan. Pada tahun 1896, Negeri Sembilan telah disatukan oleh Inggeris ke dalam Negeri-Negeri Melayu Bersekutu (NNMB) bersama-sama dengan Pahang, Selangor dan Perak (Gullick, 1969: 50). Penggabungan NNMB ini bertujuan bagi menyeragamkan sistem pentadbiran Inggeris di negeri-negeri tersebut di bawah satu unit politik. Apabila keseragaman pentadbiran terjadi, maka kegiatan ekonomi juga dapat berkembang pesat termasuklah kegiatan ekonomi perlombongan bijih timah.

Kegiatan perlombongan bijih timah di Negeri Sembilan ini menjadi salah satu punca campur tangan Inggeris di Negeri Sembilan. Hal ini berlaku ekoran daripada perbalahan Dato Kelana Syed Abdul Rahman dan Dato Syahbandar Abdullah Tunggal di Sungai Ujong mengenai hak mengutip cukai pada tahun 1874. Kegiatan perlombongan bijih timah di Negeri Sembilan secara umumnya telah diusahakan oleh penduduk tempatan dari suku Biduanda yang merupakan perkahwinan campur di antara orang Asli dan orang Minangkabau.

Menurut Winstedt, Sungai Ujong dan Jelevu merupakan kawasan timah yang didominasi oleh suku Biduanda (Winstedt, 1934: 43). Malah sumber-sumber Portugis semasa mereka menawan kota Melaka juga ada menyebut mengenai bijih timah di kawasan Sungai Ujong. Menurut Winstedt, di dalam rekod Portugis, “[...] *d’Eredia records that the yearly output of tin from Klang was more than one hundred bares and from Penangi (now called Penanjis) more than one hundred*” (Winstedt, 1934: 44). Berdasarkan pernyataan ini membuktikan bahawa kawasan di sekitar Negeri Sembilan merupakan kawasan perlombongan bijih timah dan sudah tentunya diusahakan oleh penduduk tempatan.

2. Sorotan Literatur

Kajian mengenai perlombongan bijih timah di Tanah Melayu telah banyak ditulis. Antaranya ialah kajian yang dihasilkan oleh Chai Hon-Chan menerusi karyanya *“The Development Of British Malaya 1896-1909”*. Di dalam buku ini, Chai Hon-Chan telah membincangkan mengenai perkembangan Tanah Melayu terutamanya Negeri-Negeri Melayu Bersekutu semasa di bawah pentadbiran Inggeris pada tahun 1896 sehingga tahun 1909. Penulis menukilkan mengenai polisi yang dilaksanakan oleh pihak Inggeris terhadap perlombongan timah, pertanian, tanah dan imigrasi serta buruh. Penulis juga ada mengkaji mengenai perkembangan ekonomi dalam sektor pertanian dan juga perlombongan bijih timah di Tanah Melayu sehingga tahun 1909 (Chai Hon-Chan, 1967). Namun begitu, nukilan penulis mengenai perkembangan aktiviti perlombongan bijih timah di Negeri Sembilan dibuat secara umum.

Selain itu, sarjana Barat, J. Kennedy, turut menulis mengenai perlombongan bijih timah dalam bukunya *“A History Of Malaya”*. Kennedy membicarakan mengenai sejarah Tanah Melayu bermula pada era Kesultanan Melayu Melaka pada abad ke-15 Masihi sehinggalah kepada pembentukan Malaysia dan pemisahan Singapura pada abad ke-20. Di dalam penulisan ini, Kennedy banyak menghuraikan aspek politik seperti kerajaan-kerajaan, pentadbiran kolonial dan keadaan di Tanah Melayu pasca kemerdekaan. Kennedy juga memuatkan aspek ekonomi seperti kegiatan perdagangan kerajaan Johor-Riau, kegiatan ekonomi di Negeri-Negeri Selat, NNMB dan perkembangan ekonomi di Malaysia pasca kemerdekaan. Kennedy juga membincangkan mengenai perkembangan perlombongan bijih timah di NNMB termasuklah Negeri Sembilan, namun penerangannya tidaklah terperinci sebagaimana negeri Selangor dan Perak (Kennedy, 1993).

Terdapat sebuah karya bertajuk *“Tin history: Heritage Of Malaysia”*, yang diterbitkan oleh The Kuala Lumpur Tin Market pada tahun 2010 turut menjadi rujukan. Di dalam buku ini penerbit telah membincangkan mengenai sejarah perkembangan bijih timah secara ringkas, kegiatan pencarian bijih timah dan kegiatan peleburan bijih timah di Malaysia selepas merdeka, perdagangan bijih timah pasca merdeka, kegunaan tanah lombong bijih timah yang ditebus guna dan syarikat-syarikat serta badan-badan yang terlibat dengan kegiatan bijih timah. Penulisan ini juga lebih tertumpu kepada skop kawasan di negeri Selangor dan Perak dan tidak menfokuskan sepenuhnya di Negeri Sembilan dan juga Pahang (Anon, 2010).

Penulisan mengenai perlombongan bijih timah juga terdapat di dalam buku bertajuk *“Tin The Working Of A Commodity Agreement”*, yang ditulis oleh William Fox. Fox dalam bukunya membincangkan mengenai industri bijih timah dunia. Antara negara pengeluar bijih timah yang dinyatakan dalam bukunya menyentuh tentang Malaysia, Indonesia, Thailand, Nigeria, China, Soviet Union dan Australia. Fox membincangkan mengenai usaha pengawalan timah pada tahun 1931 sehingga 1946, Pembinaan Stok Simpanan Strategik Amerika Syarikat, prinsip dan mekanisme Perjanjian Timah 1956, Perjanjian Timah Russia

1956-1961, harga baru dan stok penimbal di dalam perjanjian kedua dan harga dan pengawalan eksport di bawah Perjanjian Ketiga 1966-1971 (Fox, 1974). Berdasarkan penulisannya dapat diperhatikan peranan yang dimainkan oleh pihak Inggeris bersama kuasa-kuasa besar yang lain dalam menentukan dan mengawal harga bijih timah.

Tan Ding Eng menghasilkan karya yang diterjemahkan oleh Shahabuddin Shafie bertajuk "*Sejarah Malaysia dan Singapura*". Penulisan beliau ini menumpukan mengenai sejarah yang berlaku di Tanah Melayu dan Singapura bermula dari era Kesultanan Melayu Melaka sehinggalah peristiwa ke arah kemerdekaan Tanah Melayu dan juga Singapura. Walaupun skop kawasan dan masanya agak luas, namun Tan Ding Eng turut menceritakan mengenai peristiwa campur tangan Inggeris di Tanah Melayu termasuklah di Negeri Sembilan. Inggeris telah campur tangan di setiap luak di Negeri Sembilan dalam usahanya menyatukan seluruh luak di Negeri Sembilan melalui pengenalan sistem Residen. Penulisan ini juga membincangkan serba sedikit mengenai perkembangan perlombongan bijih timah di Negeri Sembilan sebelum campur tangan Inggeris dan semasa campur tangan Inggeris. Tan Ding Eng juga membincangkan kesan perkembangan ekonomi ke atas NNMB. Namun begitu, perbincangan mengenai aktiviti perlombongan di Negeri Sembilan dilakukan secara umum sahaja (Tan & Shahabuddin, 1979).

Seorang pentadbir kolonial Inggeris, R.O. Winstedt, turut menulis sebuah buku berjudul "*Negeri Sembilan: The History, Polity and Beliefs of the Nine State*" yang menjadi rujukan kertas kerja ini. R. O. Winstedt merupakan salah seorang pentadbir yang pernah berkhidmat di Tanah Melayu. Berdasarkan penulisan ini, beliau telah menceritakan mengenai sejarah kewujudan Negeri Sembilan, pengaruh Johor, Belanda dan Bugis di Tanah Melayu yang menyebabkan teretusnya entiti politik yang baru yang dikenali sebagai 'Negeri Sembilan, pengaruh Minangkabau, polisi adat Minangkabau dan kepercayaan Minangkabau. Winstedt turut memuatkan mengenai kegiatan ekonomi perlombongan bijih timah di Negeri Sembilan yang telah bermula sejak kedatangan orang Minangkabau ke Negeri Sembilan. Disebabkan sumber bijih timah di Negeri Sembilan khususnya di Sungai Ujong jugalah yang menjadi punca pergaduhan politik untuk menguasai kawasan-kawasan kutipan cukai yang akhirnya membawa kepada campur tangan Inggeris di Sungai Ujong dan Negeri Sembilan (Winstedt, 1934). Walau bagaimanapun, Winstedt tidak banyak menyentuh mengenai aktiviti perlombongan bijih timah di Negeri Sembilan pada abad ke-20 semasa di bawah pentadbiran Inggeris.

Penulisan mengenai perlombongan bijih timah juga terdapat di dalam buku bertajuk, "*The Malayan Tin Industry To 1914: with special reference to the states of Perak, Selangor, Negri Sembilan and Pahang*" yang ditulis oleh Wong Lin Ken. Buku ini pada asalnya merupakan tesis Doktor Falsafah beliau di Universiti of London. Berdasarkan kepada kajian yang dilakukan, penulis telah membincangkan mengenai perkembangan industri bijih timah di Tanah Melayu bermula dari 1874 sehingga pada tahun 1914. Wong Lin Ken telah membahagikan tempoh masa kajiannya kepada dua iaitu tempoh masa dari 1874-1895 yang merupakan tahun perkembangan industri bijih timah di Tanah Melayu, dan tempoh masa 1895-1914 yang merupakan tahun peralihan atau transisi industri bijih timah di Tanah Melayu (Wong, 1965).

Karya Yip Yat Hoong bertajuk "*The Development of the Tin Mining Industry Of Malaya*" turut dirujuk. Di dalam buku ini, beliau telah menceritakan mengenai perkembangan industri bijih timah di Tanah Melayu bermula dari tahun 1900 yang dikatakan sebagai permulaan industri perlombongan. Tahun 1900 sehingga 1920 merupakan tahun transisi bagi industri perlombongan bijih timah, 1920 sehingga 1930 merupakan tahun perkembangan bagi perlombongan bijih timah, 1930 sehingga 1941 merupakan tahun pengawalan bagi industri bijih timah, serta perkembangan perlombongan bijih timah selepas

Perang Dunia Kedua (Yap, 1969). Maklumat yang diperolehi daripada buku ini banyak membantu penulis dalam menghasilkan kertas kerja ini. Selain itu karya Francis Loh Kok Wah bertajuk, “*Beyond The Tin Mines: Coolies, Squatters and New Villagers in the Kinta Valley, Malaysia, c. 1880-1980*” juga menjadi rujukan penulis. Buku ini membincangkan mengenai kegiatan perlombongan bijih timah dan pertanian setinggian yang telah dijalankan oleh masyarakat Cina di Lembah Kinta, Perak dan keadaan sosio-ekonomi di perkampungan Cina semasa perang dan selepas perang. Francis Loh turut memaparkan masalah setinggian dan penempatan semula yang berlaku di Lembah Kinta pada tahun 1948-1950 yang membawa kepada penubuhan kampung baru Cina di Lembah Kinta. Buku ini turut memuatkan mengenai keadaan sosio-ekonomi dan politik di kampung baru selepas merdeka sehinggalah tahun 1970’an (Francis Loh, 1988).

“*Klian Intan: Perlombongan Bijih Timah dan Pembangunan Sosioekonomi*” merupakan hasil tangan beberapa orang penulis. Antara isi kandungan yang terdapat di dalam buku ini adalah perkembangan aktiviti perlombongan di Klian Intan, Perak dan perkembangan syarikat Rahman Hydraulic Tin Limited (RH TL) yang telah mempelopori aktiviti perlombongan di Klian Intan. Di samping itu, buku ini turut menceritakan evolusi sosio-ekonomi di Klian Intan semasa dan selepas pendudukan Jepun. Buku ini turut memuatkan pengkisahan hidup penduduk di Klian Intan semasa berada di zaman komunis (Rashidi & Nik Haslinda, 2017). Walaupun penulisan ini membicarakan mengenai aktiviti perlombongan bijih timah namun ia lebih tertumpu kepada skop kawasan di Klian Intan, Perak. Namun begitu, informasi yang diperolehi sewaktu di bawah penjajahan Inggeris masih relevan untuk diaplikasikan dalam konteks Negeri Sembilan.

Seterusnya, buku “*Klang 1890-1990 Sejarah dan Pentadbiran*” yang disunting oleh Mohd Sarim Hj. Mustajab dan Khazin Mohd Tamrin turut dirujuk. Terdapat beberapa bab di dalam buku ini yang membincangkan mengenai aktiviti perlombongan bijih timah iaitu ‘Klang dan bijih timah sebelum abad ke-19: Satu perspektif dari sudut perdagangan’ yang ditulis oleh A. Azmi Abdul Khalid; ‘Pembukaan dan Perkembangan Penempatan Melayu di Klang sehingga tahun 1890an’ yang ditulis oleh Khazin bin Mohd Tamrin; dan ‘Bandar Klang: Perkembangan 1870-1941’ yang ditulis oleh Khoo Kay Kim. Penulisan di dalam ketiga-tiga bab di dalam buku ini memfokuskan kepada perkembangan aktiviti perlombongan bijih timah dan aktiviti penanaman kopi dan getah di Klang dan kesan aktiviti ini terhadap sosio-ekonomi penduduk di daerah Klang dan kawasan sekitarnya (Sarim & Khazin, 1990). Sebuah buku terbitan Jawatankuasa Penerangan, Lembaga Perusahaan Bijih Timah (Penyiasatan dan Kemajuan) yang berjudul *Melombong Bijih Timah Di-Tanah Melayu* juga dirujuk oleh penulis bagi mendapatkan informasi yang lebih mendalam mengenai aktiviti perlombongan di Tanah Melayu. Di dalam buku ini, penulis telah menghuraikan mengenai aktiviti perlombongan bijih timah di Tanah Melayu serta kaedah dan teknik melombong yang telah digunakan. Penulis buku ini turut memuatkan maklumat mengenai kilang memproses bijih timah bagi menghasilkan bijih timah yang bermutu tinggi serta kegunaan-kegunaan yang di dapati daripada produk bijih timah (Anon, t.th).

3. Metodologi Kajian

Bagi melaksanakan kajian ini, kaedah kepustakaan atau *library research* telah diaplikasikan. Kaedah kepustakaan atau ‘*content analysis*’ ini amat diperlukan oleh pengkaji bagi meneliti sumber yang diperolehi daripada bahan bertulis. Kajian yang dilakukan adalah berlandaskan analisis yang akan dilakukan ke atas sumber-sumber primer atau sekunder sahaja. Antara sumber primer yang digunakan dalam penyelidikan ini termasuklah fail, rekod, laporan, memorandum dan dokumen-dokumen yang berkaitan dengan dasar Inggeris di Negeri

Sembilan. Selain sumber primer, kajian dan analisis terhadap sumber sekunder yang berkaitan dengan kegiatan tersebut juga dilakukan, di mana sumber sekunder yang digunakan dalam kajian ini berbentuk buku-buku ilmiah, tesis, artikel dan lain-lain yang bersesuaian.

Bagi mendapatkan maklumat, penulis telah menjalankan kajian perpustakaan di beberapa buah tempat seperti Arkib Negara Malaysia, Perpustakaan Tun Seri Lanang (PTSL), Perpustakaan Alam dan Tamadun Melayu (ATMA), Perpustakaan Universiti Malaya dan Perpustakaan Negara Malaysia. Sumber-sumber daripada institusi ini diperolehi dalam bentuk dokumentasi bertulis.

4. Dapatan dan Perbincangan

Kertas kerja ini membincangkan mengenai perkembangan pengeluaran bijih timah dari tahun 1910-1929 di Negeri Sembilan semasa di bawah pentadbiran kolonial Inggeris. Dalam hal ini, aliran jumlah eksport bijih timah, duti eksport yang dikutip dan nilai eksport bijih timah dalam jangka masa tersebut akan dikupas. Penulis turut meneliti harga bijih timah tempatan dalam tahun antara 1910-1929.

4.1 Perkembangan Pengeluaran Bijih Timah

Negeri Sembilan adalah salah sebuah negeri pengeluar bijih timah sejak kedatangan Portugis di Melaka. Menurut Winstedt, catatan dari Portugis menyatakan Penajis di Rembau pernah mengeluarkan lebih dari seratus bar (Winstedt,1934:44). Malah, pihak Belanda pernah memperolehi bijih timah dari kawasan sekitar Rasah di Sungai Ujong sehingga sampai ke muara Sungai Linggi (Parkinson,1964:165). Pada awalnya aktiviti perlombongan ini diusahakan oleh penduduk tempatan yang kebanyakannya dari suku Biduanda. Setelah kedatangan orang-orang Cina, mereka mulai mengambil alih aktiviti ini. Pelombong Cina yang terawal mengusahakan aktiviti perlombongan adalah pada tahun 1828 di Sungai Ujong dengan jumlah 1000 orang tenaga buruh (Parkinson,1964:164).

Masyarakat tempatan mengusahakan aktiviti perlombongan ini dengan menggunakan kaedah tradisional iaitu dengan cara mendulang dan melampan. Masyarakat tempatan juga menjalankan kaedah melombong secara lombong dedah. Teknik ini bukanlah satu teknik yang diperkenalkan oleh imigran Cina yang datang dari Yunnan dan Kwangsi. Lombong dedah secara faktanya diusahakan oleh masyarakat Melayu namun imigran Cina hanyalah menyesuaikan dan memperbaiki kaedah tersebut. Kaedah lombong dedah yang dijalankan oleh masyarakat Melayu ini mempunyai dua permasalahan iaitu mereka tidak mempunyai alat-alat perlombongan yang sesuai untuk menggali bijih timah dengan lebih dalam serta menghadapi masalah berterusan akibat banjir yang menyukarkan aktiviti perlombongan ini (Yip Yat Hoong, 1969:82-83).

Apabila berlakunya kemasukan pelombong-pelombong Cina menjelang akhir abad ke-19, mereka turut memperbaiki kaedah perlombongan bijih timah. Di antara kaedah perlombongan yang diperkenalkan adalah pam rantai atau *chin-cia* (Yip Yat Hoong, 1969:84-85). Pada tahun 1877, pelombong Cina telah memperkenalkan enjin wap dan pam empar (Yip Yat Hoong, 1969:85). Walaupun kaedah ini lebih ringkas dan dapat menghasilkan pengeluaran yang lebih banyak, namun peralatan yang digunakan masih primitif dan menggunakan tenaga buruh yang ramai. Pemodal dan pelombong Cina juga dikatakan menggunakan perkhidmatan pawang atau bomoh di dalam aktiviti perlombongan bijih timah. Mereka mempercayai pawang tempatan sebagai “[...] a nose for tin and [...] a very good knowledge of prospecting and give, if he chooses, a good opinion on the quality of tin ores” (Yip Yat Hoong, 1969:101).

Kesannya, pada awal tahun 1900'an Tanah Melayu menjadi pengeluar dan pengeksport bijih timah dunia (Chai Hon-chan,1967:166-167). Antara syarikat yang terawal menceburkan diri di dalam aktiviti ini adalah *Seremban Tin Mining Company* (Annual Report on State of Negeri Sembilan for The Year 1900,1901:4), *Sepiau Tin Slucing Company*, *The Linggi River Dredging Company* dan *The Jelebu Mining and Trading Company* (Annual Report of the State of Negeri Sembilan for The Year 1899,1900:13).

Kejayaan yang diraih oleh pelombong-pelombong Cina ini menyebabkan pelabur-pelabur Eropah mula menceburkan diri di dalam kegiatan perlombongan dan memperkenalkan kapal korek. Kapal korek pertama dibawa masuk ke Tanah Melayu oleh pelabur-pelabur Eropah adalah pada tahun 1912. Pengeluaran hasil bijih timah melalui teknik kapal korek ini bergantung kepada saiz baldi dan kedalaman yang boleh dicapai oleh baldi tersebut (Yip Yat Hoong, 1969:101). Namun begitu, penggunaan kapal korek di Negeri Sembilan hanya bermula pada hujung tahun 1919 apabila sebuah syarikat bernama Australia Dredging Company menjadi perintis kepada kaedah ini di Negeri Sembilan (Negeri Sembilan Administration Report for The Year 1919, 1920:7).

Di antara kawasan perlombongan bijih timah pada awal abad ke-20 adalah Pajam, Batang Benar, Lenggeng, Rahang, dan Mambau (Negeri Sembilan Administration Report for The Year 1904,1905:6). Perlombongan bijih timah juga diusahakan oleh Kenaboi Limited di daerah Jelebu (Negeri Sembilan Administration Report for The Year 1912,1913:11). Di Lukut pula, ia diusahakan oleh firma Kong Hup yang mempunyai tenaga seramai 105 orang (Negeri Sembilan Administration Report for The Year 1915,1916:11). Hasil kegiatan melombong di Negeri Sembilan menjadi salah satu sumber pendapatan kepada pentadbir Inggeris. Namun begitu, jumlah pengeluaran bijih timah untuk tempoh sepuluh tahun pertama (1910-1919) di dapati tidak begitu konsisten. Pengeluaran hasil yang sedemikian memberi kesan ke atas jumlah eksport serta duti eksport pihak Inggeris. Pengeluaran hasil yang meningkat atau berkurang mempunyai kesan ke atas nilai eksport. Jadual di bawah menunjukkan jumlah pengeluaran bijih timah serta nilai hasil yang diperolehi untuk tempoh masa satu dekad:

JADUAL 1. Jumlah pengeluaran bijih timah (pikul), jumlah eksport bijih timah (pikul), duti eksport bijih timah (\$), Nilai eksport bijih timah (\$) dan harga bijih timah tempatan di Negeri Sembilan, 1910-1919

Tahun	Jumlah Pengeluaran Bijih Timah (pikul)	Jumlah eksport bijih timah (pikul)	Duti Eksport	Nilai eksport bijih timah (\$)	Harga bijih timah tempatan(\$)
1910	34,697 pikul	34,697 pikul	\$344,827	\$2,689,405.55	\$77.51
1911	29,230 pikul	29,230 pikul	\$359,367	\$2,744,729	\$93.90
1912	29,070.85 pikul	29,070.85 pikul	\$399,414	\$3,003,019	\$103.30
1913	39,230 pikul	31,658 pikul	\$417,754	\$3,152, 248	\$99.57
1914	35,900 pikul	28,512 pikul	\$252,462	\$2,093,931	\$73.44
1915	29,049 pikul	20,900 pikul	\$198,858	\$1,625,987	\$78.17
1916	20,544 pikul	15,239 pikul	\$169,585	\$1,336,176	\$87.53
1917	12,328 pikul	12,328 pikul	\$178,648	\$1,348,681	\$108.74
1918	10,504.63 pikul	10,504.63 pikul	\$235,478	\$1,559,731.78	\$120
1919	9,134.85 pikul	9,134.85 pikul	\$147,210	\$1,070,078.36	\$150

(Sumber: Laporan Tahunan Negeri Sembilan 1910-1920 dan Laporan Pentadbiran Jabatan Perlombongan dan Industri Perlombongan 1910-1920)

Berdasarkan Jadual 1 di atas, didapati pengeluaran bijih timah bagi tahun 1910-1919 menunjukkan aliran yang tidak konsisten. Pada tahun 1910, pengeluaran bijih timah yang

dicatatkan adalah sebanyak 34,697 pikul. Hasil ini merosot kepada 29,070.85 pikul dua tahun kemudiannya. Penurunan hasil bijih timah ini di antaranya adalah disebabkan oleh masalah yang dihadapi oleh salah sebuah syarikat perlombongan yang ada di Negeri Sembilan iaitu Setul Hydraulic Company. Syarikat perlombongan ini telah menghadapi pelbagai masalah sejak tahun 1907 (Negeri Sembilan Administration Report, 1907: 3). Ianya tidak dapat menjalankan operasi disebabkan oleh masalah empangan dan saluran paip yang akhirnya terpaksa menggulung tikar apabila ia menghadapi kerugian yang besar. Pada tahun 1912, pihak Inggeris telah memperbaiki infrastruktur hubungan darat dengan membina beberapa jalanraya. Di antaranya adalah jalanraya yang menghubungkan Sepang ke Batang Benar dan dari Rantau ke Ulu Sawah. Pihak Inggeris kemudian menyambung projek pembinaan jalan ini dari Lukut ke Kuala Lukut dan dari Ulu Pedas ke Kundor pada tahun 1913 (Report by The Director of Public Works, 1912: 2 & 1913: 2). Pembinaan jalanraya-jalanraya ini telah memudahkan akses untuk ke kawasan perlombongan baru dan untuk membawa tenaga buruh dan barang-barang.

Pembinaan jalanraya-jalanraya ini telah melancarkan aktiviti melombong bijih timah secara lombong dedah yang banyak dijalankan di Geboh, Chukong, Rahang, Rasah dan di sekitar Kuala Sawah. Kesannya telah membawa kepada kerja pelombongan bijih timah yang dilakukan secara bawah tanah di Rahang, Lenggeng dan Lukut dan pengeluaran bijih timah telah meningkat kepada 39,230 pikul pada tahun tersebut (Negeri Sembilan Administration Report, 1913: 11). Namun begitu, pengeluaran bijih timah mencatatkan kemerosotan bermula dari tahun 1914 yang menghasilkan sejumlah 35,900 pikul kepada 9,134.85 pikul pada tahun 1919. Kemerosotan pengeluaran hasil bijih timah selama lima tahun ini adalah disebabkan oleh kekurangan tenaga buruh di kawasan perlombongan. Dari sejumlah 6,901 orang yang bekerja di kawasan perlombongan pada tahun 1915, angka ini menurun kepada 2,208 orang sahaja pada tahun 1919 (Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1920, 1921:8). Hal ini terjadi disebabkan oleh Perang Dunia Pertama yang tercetus pada tahun 1914 telah memberi kesan ke atas dasar Inggeris di negara-negara jajahannya termasuk di Tanah Melayu pada waktu itu. Justeru, apabila kurang tenaga buruh untuk mengerjakan aktiviti ini, maka pengeluaran hasil bijih timah turut terjejas.

Perang Dunia Pertama (PD1) yang berlaku pada tahun 1914 ini mempunyai manfaat dan keburukan terhadap eksport bijih timah di Negeri Sembilan. Sebelum PD1 tercetus, kesemua hasil bijih timah telah dieksport ke luar dari Negeri Sembilan. Namun setahun sebelum menjelang PD1, hanya beberapa bahagian sahaja daripada pengeluaran yang telah dieksport. Misalnya, pada tahun 1913, jumlah hasil yang dieksport sebanyak 31,658 pikul daripada 39,230 pikul iaitu lebih kurang 80.7% (Negri Sembilan Administration Report for The Year 1913, 1914:11), pada tahun 1914, sebanyak 28,512 pikul daripada 35,900 pikul yang telah dieksport iaitu 79.4% (Negri Sembilan Administration Report for The Year 1914, 1915:10), pada tahun 1915 adalah sebanyak 20,900 pikul daripada 29,049 pikul iaitu 71.9% (Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1915, 1916:3) dan pada tahun 1916 adalah 15,239 pikul daripada 20,544 pikul iaitu 74.0% (Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1916, 1917:3). Pengurangan jumlah eksport ini telah menyebabkan kemerosotan di dalam kutipan duti eksport bijih timah kepada \$169,585 pada tahun 1916. Pengurangan jumlah eksport bijih timah telah memberi kesan langsung ke atas nilai eksport iaitu jatuh kepada \$1,336,176 pada tahun 1916 dari \$3,152,248.00 pada tahun 1913 (Negeri Sembilan Administration Report for the year 1916, 1917:12)

Namun, dalam masa yang sama, PD1 memberi impak positif ke atas harga bijih timah tempatan. Sebelum tercetus perang, purata harga bijih timah yang dicatatkan adalah \$99.57 pada tahun 1913 (Negeri Sembilan Administration Report for the year 1913, 1914:11). Ia

mengalami penurunan nilai selama setahun sebelum mula melonjak sehingga ke paras tertinggi pada tahun 1919 dengan harga \$150.00 sepikul (Report On The Administration of the Mines Department and on The Mining Industries for the Year 1920, 1921:4). Nilai harga ini merupakan yang tertinggi dalam tempoh dua dekad.

Untuk dekad seterusnya, ia masih menunjukkan ketidakstabilan dalam pengeluaran hasil bijih timah dan harga. Hal ini dapat dilihat seperti di dalam Jadual 2 di bawah:

JADUAL 2. Jumlah pengeluaran bijih timah (pikul), jumlah eksport bijih timah (pikul), duti eksport bijih timah (\$), Nilai eksport bijih timah (\$) dan harga bijih timah tempatan di Negeri Sembilan, 1920-1929

Tahun	Jumlah Pengeluaran Bijih Timah (pikul)	Jumlah eksport bijih timah (pikul)	Duti Eksport	Nilai eksport bijih timah (\$)	Harga bijih timah tempatan (\$)
1920	11,710 pikul	3,398	\$80,441	\$552,189	\$150
1921	14,289 pikul	Tiada	tiada	tiada	\$85
1922	16,100 pikul	15	N/A	\$1,216	\$80.64
1923	18,017 pikul	9	N/A	\$916	\$101.75
1924	16,056 pikul	65	N/A	\$8,074	\$124.19
1925	16,864 pikul	16,864	N/A	\$2,222,253	\$131.77
1926	11,712 pikul	11,712	N/A	\$1,693,582	\$144.59
1927	13,542 pikul	13,542	N/A	\$1,962,642	\$144.93
1928	40,568 pikul	29,202	\$438,955	\$3,335,084	\$114.18
1929	43,728 pikul	31,627	\$425,665	\$3,301,068	\$104.37

(Sumber: Laporan Tahunan Negeri Sembilan 1920-1929 dan Laporan Pentadbiran Jabatan Perlombongan dan Industri Perlombongan 1920-1929)

Pada penghujung tahun 1919, teknologi kapal korek telah diperkenalkan di Negeri Sembilan (Negri Sembilan Administration Report for The Year 1919, 1920:7). Penggunaan kapal korek di dalam aktiviti perlombongan telah meningkatkan kembali hasil pengeluaran bijih timah sehingga tahun 1923 yang mencatatkan sebanyak 18,017 pikul (Negri Sembilan Administration Report for The Year 1923, 1924:2). Kapal korek memberi impak dalam menambah kecekapan teknikal dan ekonomi yang lebih besar, dengan menyediakan cara untuk mengembangkan kapasiti produktif industri (Yip Yat Hoong, 1969:162). Tambahan pula, berlakunya peningkatan pelaburan daripada syarikat Inggeris dalam perlombongan bijih timah di Tanah Melayu sejak tahun 1920. Pelaburan pihak Inggeris di dalam perlombongan bijih timah di Tanah Melayu terdiri daripada dua bentuk: (i) dalam syarikat 'sterling' iaitu ia merupakan syarikat perlombongan yang didaftarkan di United Kingdom dan modal denominasinya dalam bentuk pound sterling, dan (ii) dalam syarikat 'dollar' iaitu ia merupakan syarikat perlombongan yang didaftarkan di Negeri-Negeri Melayu Bersekutu atau Negeri-Negeri Selat dan modal denominasinya dalam dollar Tanah Melayu (Yip Yat Hoong, 1969:139-142).

Pengeluaran hasil bijih timah secara berlebihan di Tanah Melayu dan di tanah jajahan Hindia Timur Belanda telah menyebabkan lambakan komoditi dan kesannya menjejaskan pasaran harga. Impaknya, satu rancangan sekatan ke atas pengeluaran hasil bijih timah telah dimeterai dan dinamakan sebagai Perjanjian Bandoeng Pool 1921 (Report of the Chief Secretary to Government, 1921:10). Perjanjian ini telah menyebabkan Negeri Sembilan tidak mengeksport sebarang hasil bijih timah pada tahun 1921. Ia hanya mengeksport 15 pikul bijih timah pada tahun 1922, 9 pikul pada tahun 1923 dan melonjak kepada 65 pikul pada tahun 1924. Selepas tamatnya Perjanjian Bandoeng Pool pada tahun 1924, jumlah pengeluaran bijih timah di Negeri Sembilan melonjak kepada 43,728 pikul dan jumlah eksport bijih timah telah

meningkat kepada 31,627 pikul (Report On the Administration of the Mines Department and on The Mining Industries for the Year 1929, 1930:4-5). Kesan daripada kawalan ke atas pengeluaran bijih timah melalui Bandoeng Pool ini telah menjadikan harga bijih timah di dalam pasaran dunia meningkat disebabkan kurangnya pengeluaran. Justeru, harga bijih timah di pasaran antarabangsa melonjak (Baldwin, W. L, 1983:66).

Kawalan eksport bijih timah di dalam Bandoeng Pool 1921 telah memberi kesan terhadap nilai eksport yang dicatatkan pada tahun tersebut sehinggalah pada tahun 1924. Apabila Bandoeng Pool telah dimansuhkan, nilai eksport bijih timah telah kembali meningkat kepada \$2,222,253 pada tahun 1925 (Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1925,1926:4-5) sehinggalah ke penghujung dekad tersebut yang mencatatkan jumlah \$3,301,068 (Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1929,1930:4-5). Harga bijih timah tempatan pula di dapati masih meningkat kesan dari PD1 sehingga tahun 1920. Menjelang tahun 1921, purata harga bijih timah telah turun mendadak ke paras \$85.00 sepikul (Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1922,1923:3-4). Penurunan ini disebabkan pengeluaran yang berlebihan yang membawa kepada perjanjian Bandoeng Pool 1921. Selepas tamatnya perjanjian tersebut, harga bijih timah tempatan kembali meningkat sehingga tahun 1927 yang mencatatkan nilai harga \$144.93 sepikul (Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1927,1928:5-6). Namun, harga bijih timah mengalami penurunan pada tahun 1928 kepada \$114.18 sepikul dan turun lagi kepada \$104.37 sepikul pada tahun berikutnya. Hal ini kerana, pengeluaran yang berlebihan pada tahun 1928 telah menyebabkan harga bijih timah menurun dari tahun ke tahun sehinggalah Perjanjian Timah Antarabangsa Pertama ditandatangani pada tahun 1931 (Yip Yat Hoong, 1969:167).

4.2 Kesan Aktiviti Perlombongan Bijih Timah ke atas Negeri Sembilan

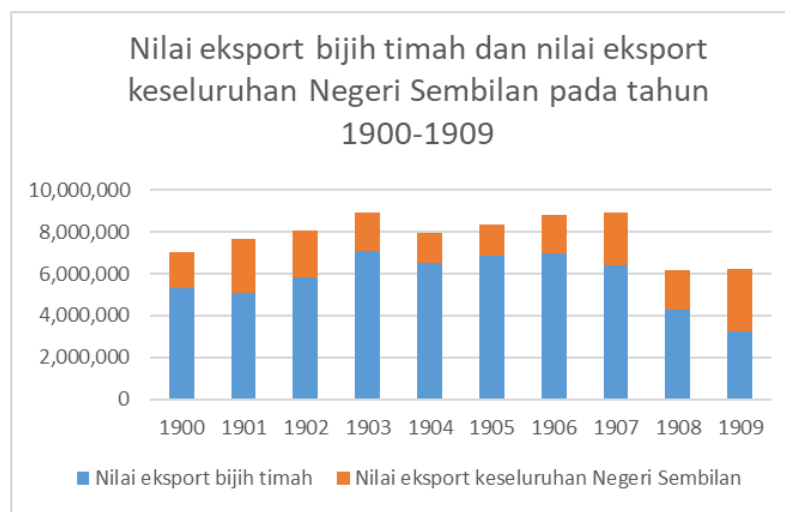
Aktiviti perlombongan bijih timah telah memberi impak ke atas sosio-ekonomi di Negeri Sembilan. Hal ini dapat dilihat apabila aktiviti perlombongan bijih timah telah membentuk masyarakat majmuk yang dapat dilihat sehingga kini. Dalam usaha memajukan sektor perlombongan, pihak pentadbiran kolonial Inggeris telah membawa masuk imigran Cina ke Negeri Sembilan. Pada 1910'an, jumlah kemasukan imigran Cina di Negeri Sembilan lebih ramai berbanding dekad seterusnya. Contohnya, seramai 11,931 orang lelaki dewasa Cina direkodkan menjadi imigran di Negeri Sembilan pada tahun 1913. Manakala, emigrasi orang Cina ke luar Negeri Sembilan yang dicatatkan pada tahun yang sama adalah sejumlah 4,705 orang lelaki dewasa dan ini telah menghasilkan lebih imigran berjumlah 7,226 orang lelaki dewasa di negeri ini (Report of the Secretary for Chinese Affairs for The Year 1913, 1914:4).

Namun pada dekad seterusnya, jumlah imigran Cina ke Negeri Sembilan semakin berkurang. Malah, terdapat juga tahun yang mencatatkan kekurangan imigran berbanding emigran. Contohnya, pada tahun 1921, terdapat seramai 496 imigran lelaki dewasa Cina. Manakala, 884 orang lelaki dewasa Cina direkodkan telah berpindah ke luar dari Negeri Sembilan. Hasilnya, sejumlah 388 orang lelaki dewasa Cina yang direkodkan berimigrasi ke negeri ini (Report On The Administration Of The Mines Department And On The Mining Industries For The Year 1921, 1922: 9)

Di samping itu, perkembangan bandar-bandar baru di Negeri Sembilan ini adalah disebabkan oleh kegiatan perlombongan bijih timah. Sungai Ujong merupakan kawasan perlombongan utama di Negeri Sembilan dan ia telah muncul sebagai kawasan yang pesat membangun. Di antara kawasan yang berkembang ke arah proses perbandaran di Sungai Ujong atau Seremban adalah Rasah, Rahang dan Ampangan. Selain Sungai Ujong, Lukut yang terletak di daerah Port Dickson juga muncul sebagai bandar baru disebabkan oleh

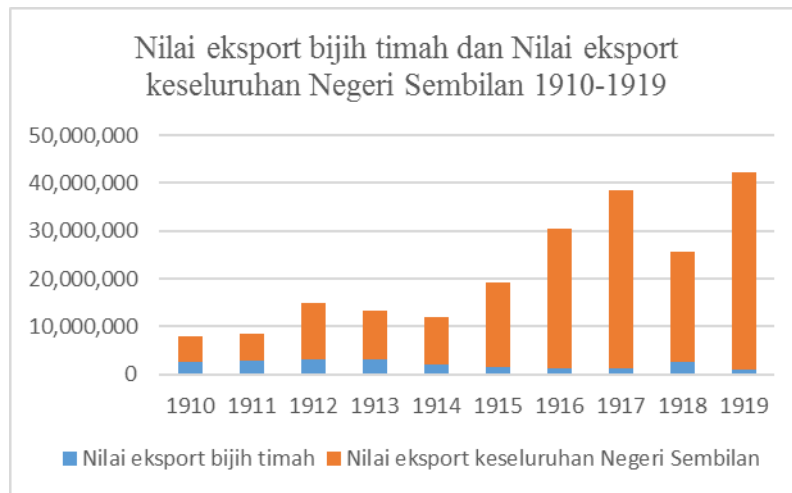
aktiviti perlombongan bijih timah dan kebanjiran masyarakat Cina. Pembangunan bandar-bandar berskala kecil juga berlaku di Jelebu iaitu di kawasan Titi.

Aktiviti perlombongan bijih timah ini pada dekad pertama abad ke-20 telah memberi sumbangan yang besar kepada pendapatan Negeri Sembilan. Hal ini kerana, aktiviti perlombongan ini telah membantu menambahkan jumlah pendapatan kepada Negeri Sembilan melalui eksport bijih timah secara keseluruhan. Pada dekad pertama ini, nilai eksport bijih timah menjadi penyumbang terbesar kepada nilai eksport keseluruhan Negeri Sembilan. Contohnya, nilai eksport bijih timah pada tahun 1904 mencatatkan jumlah sebanyak \$6,508,000. Angka ini menyusut daripada tahun sebelumnya. Meskipun begitu, jumlah ini menyumbang sebanyak 82.05% daripada nilai eksport keseluruhan iaitu \$7,931,648 pada tahun tersebut (Negri Sembilan Administration Report for The Year 1904, 1905:2-3). Hal dapat diperhatikan seperti dalam Rajah 1 di bawah:

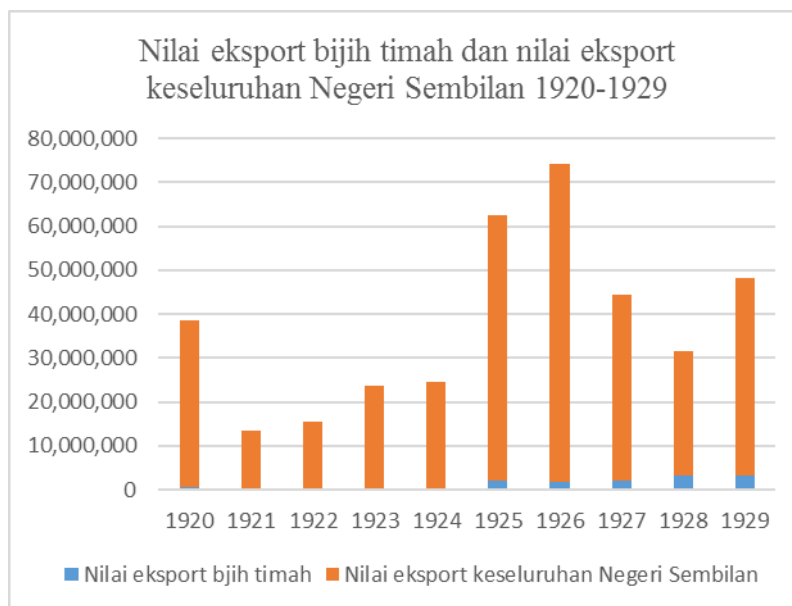
RAJAH 1. Nilai eksport bijih timah dan nilai eksport keseluruhan Negeri Sembilan pada tahun 1900-1909
Sumber: Laporan Tahunan Negeri Sembilan 1905-1909 dan Laporan Pentadbiran Jabatan Perlombongan dan Industri Perlombongan 1908-1909

Namun demikian, dekad seterusnya menyaksikan suatu senario yang berbeza di mana nilai eksport bijih timah menjadi penyumbang kecil kepada nilai eksport keseluruhan Negeri Sembilan. Nilai eksport bijih timah dicatat sebanyak \$2,093,931 pada tahun 1914 dan nilai ini menyumbang sebanyak 17.62% daripada nilai eksport keseluruhan Negeri Sembilan iaitu \$11,884,280 (Negri Sembilan Administration Report for The Year 1914, 1915:12). Selain bijih timah, sumber pendapatan Negeri Sembilan yang menjadi penyumbang besar selain bijih timah adalah hasil-hasil pertanian seperti ubi kayu, beras, lada hitam, gambir, kopra; ternakan seperti khinzir; hasil-hasil laut seperti ikan dan ikan masin serta hasil-hasil hutan seperti minyak kayu dan damar (Negri Sembilan Administration Report for The Year 1915, 1916:xx). Rajah 2 menunjukkan sumbangan nilai eksport bijih timah kepada nilai keseluruhan pendapatan Negeri Sembilan untuk dekad kedua abad ke-20.

RAJAH 2: Nilai eksport bijih timah dan nilai eksport keseluruhan Negeri Sembilan 1910-1919
 Sumber: Laporan Tahunan Negeri Sembilan 1910-1920 dan Laporan Pentadbiran Jabatan Perlombongan dan Industri Perlombongan 1910-1920

Pada dekad 1920'an, sumbangan hasil bijih timah masih menjadi bahagian kecil sahaja kepada nilai eksport pendapatan keseluruhan Negeri Sembilan. Nilai eksport bijih timah pada tahun 1924 melonjak kepada \$8,074 daripada tahun sebelumnya iaitu \$916.00. Jumlah walaubagaimanapun hanya menyumbang sebanyak 0.033% kepada nilai eksport keseluruhan Negeri Sembilan iaitu \$24,521,104 (Negeri Sembilan Administration Report for the year 1924, 1925:4). Justeru, Perjanjian Bandoeng 1920 telah memberi impak yang cukup kuat ke atas pengeluaran hasil dan sumbangan bijih timah dalam pendapatan Negeri Sembilan. Meskipun begitu, pada dekad ini bijih timah tidak lagi menjadi penyumbang utama kepada pendapatan Negeri Sembilan, namun ia telah mengubah lanskap ekonomi di Negeri Sembilan. Sehubungan itu, prasarana di kawasan-kawasan ini telah dipertingkatkan di bawah pentadbiran kolonial dan usaha penambahbaikan menjadi lebih giat selepas merdeka.

RAJAH 3: Nilai eksport bijih timah dan nilai eksport keseluruhan Negeri Sembilan 1920-1929
 Sumber: Laporan Tahunan Negeri Sembilan 1920-1929 dan Laporan Pentadbiran Jabatan Perlombongan dan Industri Perlombongan 1920-1929

5. Rumusan dan Cadangan

Pengeluaran bijih timah yang dihasilkan di Negeri Sembilan pada dekad 1910-1919 menunjukkan aliran yang tidak menentu di mana terdapat penurunan dan peningkatan hasil pengeluaran bijih timah. Kemerosotan hasil pengeluaran pada tahun 1910-1912 disebabkan masalah yang dihadapi oleh salah sebuah syarikat perlombongan iaitu *Setul Hydraulic Company* sejak tahun 1907. Namun, peningkatan pengeluaran hasil yang berlaku dari tahun 1912-1914 adalah disebabkan oleh kemudahan infrastruktur yang dibina oleh Inggeris. Malangnya, peningkatan hasil bijih timah tidak dapat bertahan lama kerana dalam tempoh lima tahun iaitu dari tahun 1915 – 1919 berlaku kemerosotan hasil yang sangat ketara. Penyumbang kepada kemerosotan hasil adalah disebabkan oleh penyusutan tenaga buruh di kawasan-kawasan perlombongan. Daripada seramai 6,901 orang yang menjadi pekerja di kawasan lombong pada tahun 1915 menyusut kepada 2,208 orang pada tahun 1919. Kekurangan tenaga pekerja ini menyebabkan pengeluaran tidak dapat dilakukan secara optimum.

Dalam dekad 1920'an pula, pengeluaran bijih timah menunjukkan peningkatan dari 11,710 pikul pada tahun 1920 kepada 16,056 pikul pada tahun 1924. Hal ini disebabkan wujudnya minat yang tinggi dalam kalangan pelabur Inggeris dalam aktiviti perlombongan bijih timah. Walaupun pengeluaran bertambah, namun eksport bijih timah pada tahun 1920 sehingga tahun 1924 berada dalam tahap rendah disebabkan oleh terikatnya pengusaha-pengusaha perlombong dengan Perjanjian Bandoeng Pool 1921 di antara Inggeris dan Belanda. Perjanjian ini berkuatkuasa sehingga tahun 1924. Selepas tamat tempoh perjanjian tersebut, di dapati pengeluaran hasil bijih timah meningkat sehingga 1929 yang didorong oleh perkembangan teknologi kapal korek di Negeri-Negeri Melayu Bersekutu.

Manakala, purata harga bagi tahun 1910 sehingga 1929 menunjukkan trend yang tidak konsisten. Purata harga yang tidak konsisten ini disebabkan oleh penawaran dan permintaan bijih timah yang tidak seimbang. Sekiranya permintaan lebih tinggi dari pengeluaran, maka purata harga bijih timah akan meningkat. Walau bagaimanapun, sekiranya, permintaan lebih rendah berbanding pengeluaran, maka purata harga bijih timah akan menurun. Buktinya, pengeluaran pada tahun 1928 sehingga 1929 adalah lebih tinggi berbanding tahun-tahun sebelumnya, justeru harga bijih timah merudum.

Aktiviti perlombongan bijih timah ini telah memberi kesan terhadap sosioekonomi Negeri Sembilan. Di antara kesan sosioekonomi yang dilihat daripada aktiviti perlombongan bijih timah adalah kewujudan masyarakat majmuk. Hal ini kerana kegiatan perlombongan ini telah membawa masuk imigran Cina di Negeri Sembilan. Pada dekad 1910'an menyaksikan kedatangan imigran Cina yang ramai hampir saban tahun. Namun, pada dekad-dekad yang seterusnya mencatatkan kedatangan jumlah imigran yang rendah, malah berlaku juga kegiatan emigrasi orang Cina ke luar Negeri Sembilan. Hal ini didorong oleh beberapa faktor seperti untuk mencari peluang ekonomi yang lebih baik di negeri-negeri lain seperti Selangor dan Perak.

Di samping itu, aktiviti perlombongan ini telah menjana pendapatan bagi Negeri Sembilan. Nilai eksport bijih timah ini telah menyumbang kepada nilai eksport keseluruhan Negeri Sembilan. Pada 10 tahun pertama abad ke-20 menyaksikan nilai eksport bijih timah di Negeri Sembilan telah memberikan sumbangan yang besar ke atas jumlah keseluruhan pendapatannya. Namun, pada dekad-dekad yang seterusnya menyaksikan nilai eksport bijih timah terus menyusut sehingga ia hanya menyumbangkan bahagian kecil kepada nilai eksport keseluruhan bagi Negeri Sembilan.

Seterusnya, aktiviti perlombongan bijih timah telah memberi kesan terhadap kegiatan urbanisasi. Aktiviti perlombongan ini telah menyaksikan kebanjiran imigran Cina dan

sebahagian kecil imigran India ke Negeri Sembilan. Kehadiran mereka telah membentuk lanskap penempatan baru di mana imigran-imigran ini lebih tertumpu untuk menetap berhampiran dengan kawasan aktiviti perlombongan. Justeru kawasan-kawasan perlombongan ini dilengkapi dengan infrastruktur seperti jalan raya, kemudahan bekalan air bersih, kemudahan elektrik dan sekolah untuk anak-anak pelombong. Hasilnya, kawasan perlombongan yang dahulunya terletak di kawasan pendalaman dan pinggir bandar telah transformasi menjadi pekan dan bandar baru yang berkembang dengan pesat.

Rujukan

Sumber Primer

- CO 435/2. (1900). *Annual Report of the State of Negri Sembilan for The Year 1899*. Kuala Lumpur: The Selangor Government Printing Office.
- CO 435/2. (1901). *Annual Report On the State of Negri Sembilan for The Year 1900*. Kuala Lumpur: The Selangor Government Printing Office.
- CO 435/2. (1905). *Negri Sembilan Administration Report for The Year 1904*. Kuala Lumpur: The F.M.S. Government Printing Office.
- CO 435/3. (1907). *Negri Sembilan Administration Report for The Year 1906*. Kuala Lumpur: The F.M.S. Government Printing Office.
- CO 576/10. (1913). *Supplement to the "F.M.S. Government Gazette," May 23, 1913* mengandungi *Report by The Director of Public Works for The Year 1912*.
- CO 576/11. (1914). *Supplement to the "F.M.S. Government Gazette," May 8, 1914* mengandungi *Report by The Director of Public Works for The Year 1913*.
- CO 576/11. (1914). *Supplement to the "F.M.S. Government Gazette," May 9 1914* mengandungi *Report of the Secretary for Chinese Affairs for The Year 1913*.
- CO 576/24. (1922). *Supplement to the "F.M.S. Government Gazette" June 16 1922* mengandungi *Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1921*.
- CO 576/25. (1923). *Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1922*. Kuala Lumpur: The Federated Malay States Government Printing Office.
- CO 576/26. (1924). *Negri Sembilan Administration Report for the year 1923*. Kuala Lumpur: The Federated Malay States Government Printing Office.
- CO 576/28. (1925). *Negri Sembilan Administration Report for the year 1924*. Kuala Lumpur: The Federated Malay States Government Printing Office.
- CO 576/30. (1926). *Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1925*. Kuala Lumpur: The Federated Malay States Government Printing Office.
- CO 576/39. (1930). *Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1929*. Kuala Lumpur: The Federated Malay States Government Printing Office.
- Federated Malay States. (1912). *Negri Sembilan Administration Report for The Year 1911*. Kuala Lumpur: The F.M.S. Government Printing Office.
- Federated Malay States. (1913). *Negri Sembilan Administration Report for The Year 1912*. Kuala Lumpur: The F.M.S. Government Printing Office.
- Federated Malay States. (1914). *Negri Sembilan Administration Report for The Year 1913*. Kuala Lumpur: The F.M.S. Government Printing Office.
- Federated Malay States. (1915). *Negri Sembilan Administration Report for The Year 1914*. Kuala Lumpur: The Federated Malay States Government Printing Office.

- Federated Malay States. (1916). *Negri Sembilan Administration Report for The Year 1915*. Kuala Lumpur: The Federated Malay States Government Printing Office.
- Federated Malay States. (1917). *Negri Sembilan Administration Report for The Year 1916*. Kuala Lumpur: The Federated Malay States Government Printing Office.
- Federated Malay States. (1920). *Negri Sembilan Administration Report for The Year 1919*. Kuala Lumpur: The Federated Malay States Government Printing Office
- Federated Malay States. (1921). *Report On the Administration of the Mines Department and On the Mining Industries for The Year 1920*. Kuala Lumpur: The Federated Malay States Government Printing Office.

Sumber Sekunder

- Andaya, Barbara Watson & Andaya, Leonard Y. (1982). *A history of Malaysia*. London: MacMillan.
- Anon. (2010). *Tin History: Heritage of Malaysia*. Kuala Lumpur: The Kuala Lumpur Tin Mining.
- Anon. (t.th.). *Melombong Bijih Timah Di-Tanah Melayu*. Perak: Jawatan Kuasa Penerangan & Lembaga Perusahaan Bijih Timah.
- Baldwin, W. L. (1983). *The World Tin Market: Political Pricing and Economic Competition*. Dunham: Duke University Press.
- Chai, Hon-Chan. (1967). *The Development Of British Malaya 1896-1909*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Gullick, J. M. (1969). *Malaysia*. London: Ernest Benn Ltd.
- Joginder Singh Jessey. 1972. *Malaysia, Singapore and Brunei 1400-1965*. Pahang: Darulaman.
- Kennedy, J. (1993). *A History Of Malaya*. Edisi ke-3. Kuala Lumpur: S. Abdul Majeed & Co.
- Mohamad Rashidi Pakri & Nik Haslinda Nik Hussain. (2017). *Klian Intan: Perlombongan Bijih Timah dan Pembangunan Sosioekonomi*. Pulau Pinang: Penerbit Universiti Sains Malaysia.
- Mohd Sarim Mustajab & Khazin Mohd Tamrin. (1990). *Klang 1890-1990 Sejarah dan Pentadbiran*. Bangi: Pejabat Daerah dan Majlis Perbandaran Klang dengan kerjasama Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Parkinson, C. N. (1964). *British Intervention in Malaya 1867-1877*. Kuala Lumpur: University of Malaya Press.
- Tan, Ding Eing, Shahabuddin Shafie (terj.). (1979). *Sejarah Malaysia dan Singapura*. Kuala Lumpur: Penebit Fajar Bakti Sdn. Bhd.
- Wah, Francis L. K. (1988). *Beyond The Tin Mines: Coolies, Squatters and New Villagers in the Kinta Valley, Malaysia, c. 1880-1980*. Singapura: Oxford University Press.
- William Fox, William. (1974). *Tin The Working of a Commodity Agreement*. London: Mining Journal Books Limited.
- Winstedt, R.O. (1934). *Negri Sembilan: the history, polity and beliefs of the nine states*. Singapura: Malaya Publishing House.
- Wong, Lin Ken. (1965). *The Malayan Tin Industry to 1914: with special reference to the states of Perak, Selangor, Negri Sembilan and Pahang*. Tucson: The University of Arizona Press.
- Yip, Yat Hoong. (1969). *The Development of the Tin Mining Industry of Malaya*. Kuala Lumpur: University of Malaya Press.